

UDC 37.015.31:316.7]:378:37.011.3-051:004.031.42(045)
DOI: 10.52534/msu-pp.6(1).2020.109-115

Lesia I. Varha*, **Nataliia V. Martyn**

Mukachevo State University
89600, 26 Uzhhorodska Str., Mukachevo, Ukraine

Criterion Approach to the Development of the Communicative Culture of Future Teachers by Means of Interactive Technologies

Article's History:

Received: 15.02.2020

Revised: 20.03.2020

Accepted: 15.04.2020

Suggested Citation:

Varha, L.I., & Martyn, N.V. (2020). Criterion approach to the development of the communicative culture of future teachers by means of interactive technologies. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*, 6(1), 109-115.

Abstract. The relevance of the chosen topic is conditioned upon a qualitatively new approach to the training of future employees of the pedagogical sphere based on the development of individual competencies, communicative and interactive in particular, in the context of the development of their communicative culture. The purpose of the article is to analyse the criterion component in the context of the development of the communicative culture of future teachers by means of interactive technologies. The goal of the study was achieved using general research methods based on criteria and component approaches. The paper defines the role of communication as one of the most important tools for the professional activity of future teachers. Notably, the development of the communicative culture of students of the pedagogical direction in a higher education institution is a complex and multidimensional process, the effectiveness of which is conditioned upon the interrelated components of the communicative culture of future teachers: value-oriented; emotional-personal; speech-communicative, interactive-activity. The semantic load of each individual component of the communicative culture of future teachers is justified, according to which the value-orientation component influences the choice of professional activity of the student based on established and experienced value and moral and ethical attitudes; the emotional-personal component assumes the ability to regulate one's own emotional state in the conditions of a student-centred space; the speech-communication component is responsible for communication skills and abilities; the interactive-activity component determines the use of interactive technologies in the process of training future teachers. The practical value of scientific work lies in the application of a criterion approach in the context of studying the communicative culture of teachers, which actualises the systematic training of future teachers

Keywords: criteria component, communicative competence, internet technologies, future teachers, communication

*Corresponding author

Леся Іванівна Варга, Наталія Володимирівна Мартин

Мукачівський державний університет
89600, вул. Ужгородська, 26, м. Мукачево, Україна

Критеріальний підхід до формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій

Анотація. Актуальність обраної тематики зумовлена якісно новим підходом до підготовки майбутніх працівників педагогічної сфери на основі розвитку окремих компетентностей, комунікативної та інтерактивної зокрема, в контексті становлення їхньої комунікативної культури. Метою статті є аналіз критеріальної складової в умовах становлення комунікативної культури майбутніх вчителів засобами інтерактивних технологій. Досягнення поставленої мети дослідження відбувалось за допомогою загальнонаукових методів дослідження на основі критеріального та компонентного підходів. У роботі визначено роль спілкування як одного з важливих інструментів професійної діяльності майбутніх учителів. Зазначено, що формування комунікативної культури студентів педагогічного напрямку закладу вищої освіти є складним і багатоаспектним процесом, ефективність якого зумовлена взаємопов'язаними компонентами комунікативної культури майбутніх учителів: ціннісно-орієнтаційним; емоційно-особистісним; мовленнєво-комунікативним, інтерактивно-діяльним. Обґрунтовано смислове навантаження кожного окремого компонента комунікативної культури майбутніх учителів, відповідно до якого ціннісно-орієнтаційний компонент здійснює вплив на вибір професійної діяльності студента на основі усталених і пережитих ціннісних та морально-етичних настанов; емоційно-особистісний компонент передбачає здатність до регуляції власного емоційного стану в умовах студентоцентрованого простору; мовленнєво-комунікативний компонент відповідає за комунікативні навички й уміння; інтерактивно-діяльний компонент визначає застосування інтерактивних технологій у процесі підготовки майбутніх вчителів. Практична цінність наукової роботи полягає в застосуванні критеріального підходу в контексті дослідження комунікативної культури педагогічних працівників, що актуалізує системність підготовки майбутніх вчителів

Ключові слова: критеріальна складова, комунікативна компетентність, Інтернет-технології, майбутні педагоги, спілкування

Постановка проблеми

Українські науковці наголошують на винятковій важливості оволодіння професією в житті кожної людини, стверджуючи, що, постаючи «способом самоактуалізації особистості у соціально-схвалюваних видах діяльності, професійна діяльність одночасно слугує й одним із основних способів життєвого самовизначення» [1, с. 228]. Відомо, що з розвитком тієї чи тієї професії формуються професійні правила, норми, вимоги до представника певної сфери діяльності. Ці вимоги охоплюють необхідні знання, уміння, навички, професійні обов'язки, особистісні якості.

Як зазначено вище, в педагогічній теорії глибоко й усебічно схарактеризовано роль спілкування у вихованні та розвитку особистості: спілкування є найважливішим чинником формування особистості людини, засобом виховання, бо виховувати – це «не лише впливати на уявлення і поняття дитини, формувати переконання, але й забезпечувати практичну регуляцію її поведінки, взаємин з іншими людьми» [1, с. 11]. Водночас спілкування значно впливає на молоду людину, оскільки «формування її особистості, необхідних соціальних якостей відбувається лише у процесі різноманітної діяльності у світі речей, явищ, людей і людських взаємин, що її оточують» [2, с. 29]. Спілкування – один

із важливих інструментів професійної діяльності майбутніх учителів. Саме спілкування дає змогу встановити контакт, вирішувати проблемні аспекти та збирати інформацію, потрібну для пошуку належного рішення проблеми. «Одночасно в процесі спілкування відбувається цілеспрямований вплив фахівця. Окрім того, від володіння засобами спілкування часто залежить результат ділових переговорів майбутніх учителів з представниками структур виконавчої влади, ділових кіл, різних закладів та організацій. Без перебільшення можна сказати, що спілкування є чи не найважливішим, а іноді й найскладнішим видом діяльності майбутнього учителя» [3].

Аналіз актуальних досліджень і публікацій

Українські й зарубіжні вчені В. Бочарова [4], Д. Годлевська [5], А. Капська [6], І. Мигович [7] серед багатьох якостей і вмінь майбутнього фахівця особливу увагу звертають на необхідність розвитку вмінь і навичок спілкування, взаємодії, ефективної комунікації. Особливо актуальними для дослідження є напрацювання А. Фахрутдінової, І. Васильєвої [8; 9], І. Кондратьєвої, Н. Плотнікової [10], Н. Базиляк, О. Черхавої [11], Є. Жесткової [12], Є. Шишової [13], які стверджують,

що комунікативна функція майбутнього вчителя виявляється під час реалізації всіх інших функцій. Вона дає змогу трансформувати особливості його діяльності під час виконання інших функцій: у процесі реалізації діагностичної функції майбутньому спеціалістові необхідні вміння налагоджувати контакт з учнями, уміння слухати; ставити запитання й відповідати на них, доводити, обґрунтовувати, аргументувати та переконувати, критикувати і спростовувати тощо, а для виконання прогностичної – уміння прогнозувати комунікацію, концентрувати й розподіляти увагу тощо.

Мета статті

Визначення критеріальної складової комунікативної культури майбутніх вчителів у контексті їхньої підготовки в закладах вищої освіти.

Результати дослідження

У контексті сьогодення майбутні вчителі мають володіти вагомим професійним комунікативним потенціалом. Ця якість впливає на характер їхнього спілкування й складається з комунікативних якостей, які маркують розвиток здатності до спілкування; комунікативних здібностей, тобто здібностей володіти ініціативою в

спілкуванні, здатності емоційно відгукуватися про стан партнерів зі спілкування, здатності до самостимуляції та взаємної стимуляції в спілкуванні; комунікативної компетентності, тобто знання норм і правил спілкування. Незважаючи на те, що за такими вміннями закріплена поширена в психолого-педагогічній і мовознавчій теорії та практиці назва «комунікативні», не обмежуємо їхню характеристику лише здатністю людини до передання інформації [1; 4]. Авторське бачення зосереджене на трьох аспектах аналізу поняття «спілкування»: комунікативному, інтерактивному та перцептивному, а також на основних функціях спілкування, що виявляються в обміні діями, вчинками; у здатності до сприймання партнера зі спілкування, до інтерпретації отриманих результатів, їхнього оцінювання. На основі цього можна сформулювати сутність комунікативних мовленнєвих професійних умінь студентів – майбутніх педагогів. Під інформаційним змістом професії майбутнього вчителя розуміємо сукупність знань про предмет цієї галузі, методи та прийоми його дослідження, сутність наукових термінів, що становлять поняттєво-категорійний апарат педагогічної сфери. Вважаємо, що комунікативні мовленнєві професійні вміння можна розподілити за такими групами (рис. 1):

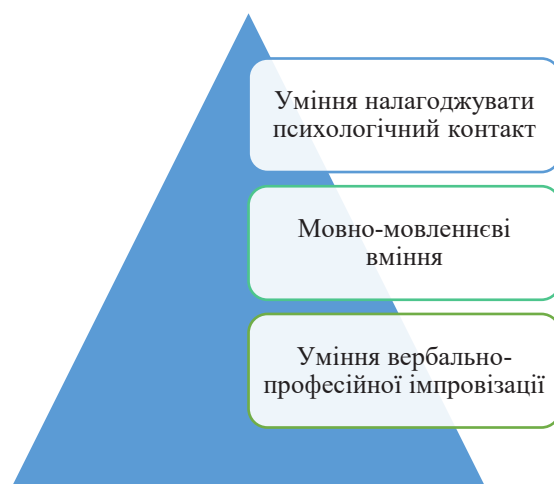

Рисунок 1. Структура комунікативних мовленнєвих професійних умінь

Відтак із рисунку 1 бачимо, що комунікативні мовленнєві професійні вміння доцільно поділити на три групи, серед яких *уміння налагоджувати психологічний контакт*, забезпечувати необхідні для спільної діяльності взаємини з колегами; *мовно-мовленнєві вміння* (здатність ефективно використовувати загальноживану літературну лексику та спеціальну термінологію й професійні слова для досягнення успішності мовленнєвого акту, ознаками якого є змістовність, доступність, зрозумілість, доречність, різноманітність, виразність); *уміння вербально-професійної імпровізації* (творча діяльність у мінливих умовах різноманітних професійних ситуацій).

Безперечно, розв'язання проблеми ефективності формування комунікативної культури в майбутнього вчителя залежить від знання структури культури спілкування. Узагальнення теоретико-методологічних

положень науковців [2; 14; 15] засвідчило, що вчені виокремлюють структурні компоненти комунікативної культури. Розглянемо різні підходи до опису компонентів комунікативної культури, запропоновані фахівцями різних галузей:

- аксіологічний, когнітивний, праксеологічний, афективний;
- інформаційно-мовленнєвий, перцептивно-когнітивний, операційно-діяльнісний, особистісно-мотиваційний;
- мотиваційно-ціннісний, перцептивний, інтерактивний, комунікативний;
- знання основ теорії спілкування, професійно-гуманістична спрямованість особистості, комунікативно-творчі здібності й уміння, результативність спілкування;
- мовленнєва культура, стратегії поведінки в спілкуванні;

– культура мислення, емоційна культура, культура мовлення.

Незважаючи на відмінності в поглядах на компоненти структури комунікативної культури, більшість авторів виокремлює аксіологічний, мотиваційний,

мовленнєвий, емоційний, операційний компоненти [8; 16; 17]. З огляду на напрацювання спеціалістів різних галузей і специфіку професійної діяльності майбутніх учителів, диференційовано такі взаємопов'язані компоненти (рис. 2):

Рисунок 2. Взаємопов'язані компоненти структури комунікативної культури

Ціннісно-орієнтаційний компонент комунікативної культури майбутніх учителів передбачає спрямованість на суб'єкта, відображає внутрішній світ особистості. Моральні цінності формуються на основі потреб та інтересів особистості, яка формує індивідуальну систему цінностей, що є основою становлення ціннісних орієнтацій особистості. Відповідно до системи цінностей, прийнятої особистістю, формуються переконання, настанови й ідеали життєдіяльності, симпатії чи антипатії, схильності або неприязнь, волюв'язи, рішучість. На базі ціннісних орієнтацій, усталених у суспільстві, розробляють систему соціальних норм поведінки особистості, що впливає на формування й розвиток комунікативної культури та регулює поведінку людини [18]. Ціннісно-орієнтаційний компонент містить початковий досвід діяльності особистості з оволодіння, оцінювання, обрання, переосмислення, формування власної системи етичних цінностей, світогляду. Він окреслює мотиви вибору професії, шляхів і способів оволодіння обраною спеціальністю (наприклад, тип навчальної діяльності: механічне запам'ятовування, вивчення й розуміння наданого матеріалу, робота з додатковими джерелами, участь у наукових гуртках, проведення глибоких наукових досліджень тощо). Серед моральних цінностей, значущих для майбутнього вчителя, варто назвати такі: любов до людей, відповідальність, совість, соціальна справедливість, рівність, доброта, такт. Однак перше місце серед усіх моральних цінностей посідає гуманізм, тобто любов до людей. Гуманізм майбутнього вчителя визначає мотивацію діяльності, ієрархію цілей та цінностей, формулювання мети й обрання шляхів її досягнення, або характер діяльності [18]. Ціннісно-орієнтаційний компонент

тлумачитимемо як такий, що містить початкову систему культурних, духовних, етичних, психологічних та інших цінностей, яка визначає спосіб взаємодії людини з суспільством та світом узагалі, формує світогляд особистості, впливає на рівень її культури. Цей компонент є простором існування аксіосфери особистості, тобто системи її цінностей.

Емоційно-особистісний компонент комунікативної культури передусім регулює формування особистісного смислу (складники – рефлексія й емпатія) та його емоційну реалізацію, що відіграє посутню роль у комунікативній підготовці студентів до професійної практичної діяльності. Усвідомлення, критичний аналіз та окреслення шляхів конструктивного вдосконалення своєї діяльності відбувається в процесі професійної рефлексії. Якщо рефлексія – це «принцип людського мислення, який спрямовує на осмислення і усвідомлення власних форм і передумов, предметний розгляд самого знання, критичний аналіз його змісту і методів пізнання; діяльність самопізнання, яка розкриває внутрішню будову і специфіку духовного світу людини» [19], то професійна рефлексія доповнює названі характеристики специфікою професійної діяльності майбутнього вчителя. Професійна рефлексія маркує ставлення спеціаліста до себе як до суб'єкта професійної діяльності. У випадку недостатньо високого рівня рефлексії вчитель схильний нав'язувати учневі власний спосіб мислення та свої дії. Надмірна орієнтація «на себе», на власний спосіб мислення засвідчує невміння об'єктивно оцінювати й аналізувати власний стиль взаємодії.

Мовленнєво-комунікативний компонент комунікативної культури регулює та визначає комунікативну

діяльність майбутнього вчителя; постає як набір мовних знань, мовленнєвих умінь і навичок, що реалізує комунікативний аспект комунікативної культури [20]. Спілкування відіграє важливу роль у професійній діяльності майбутнього вчителя, оскільки є важливим інструментом технології навчання й виховання. Найтипівішими формами спілкування в педагогіці вважаються формальне та неформальне спілкування. Формальне спілкування передбачає налагодження зв'язків із різними людьми.

Інтерактивно-діяльнісний компонент передбачає вияв комунікативної культури, апробованої в дії через інтерактивні методи навчання та засвоєної особистістю як найбільш ефективний чинник впливу на учня [16]. Під час формування комунікативної культури майбутніх учителів, що охоплює розвиток умінь і навичок, значущих для професійного спілкування, особистісних якостей, необхідно залучати студентів

до діяльності (навчальної, позанавчальної, виробничої практики, участі в проектах, акціях тощо). Лише безпосередня участь у діяльності, пов'язаній із формуванням комунікативної культури, може сприяти зацікавленості студентів до саморозвитку й підвищення її рівня. Можемо стверджувати, що комунікативна культура майбутнього учителя – обов'язкова в структурі його професійної діяльності.

Для розроблення структурних компонентів комунікативної культури майбутнього вчителя вагоме значення мають також критерії, показники й рівні її сформованості, за якими проходить оцінювання. Це зумовлене потребами підвищення якості освіти й вимогами до кваліфікації спеціаліста. У дослідженні диференційовано критерії формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій (рис. 3):

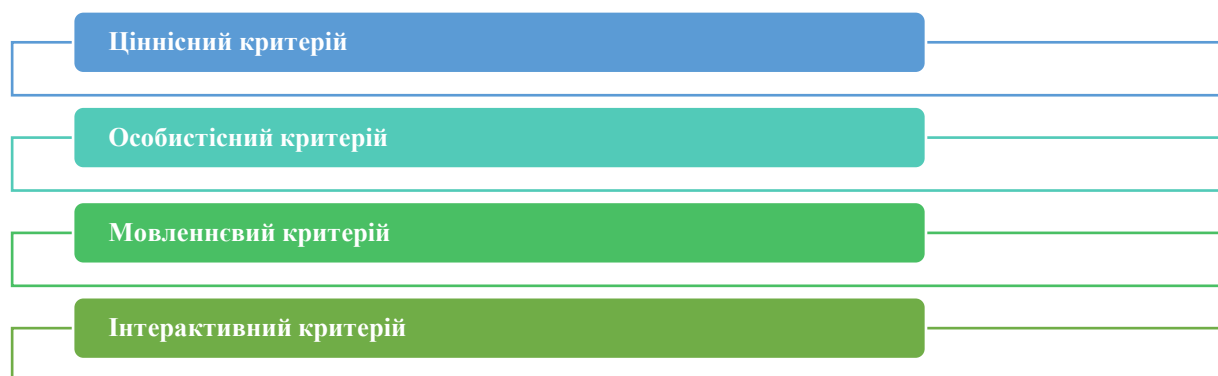

Рисунок 3. Критерії формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій

Визначаючи й доповнюючи один одного через вияв якостей та індикатори, зазначені критерії характеризують якісний і кількісний аспекти професійності особистості студента. Так, ціннісний критерій комунікативної культури передбачає врахування системи ціннісних орієнтацій і смислових настанов, які маркують спрямованість спілкування, притаманного майбутньому вчителю, спосіб включення у взаємодію з суб'єктами спілкування. Складники цього критерію базовані на системі цінностей професійної діяльності, що забезпечить сприятливе ставлення студента до професії майбутнього вчителя. Він вирізняється такими показниками: уміння сприймати та відчувати внутрішній стан партнера в спілкуванні; ініціативність у спілкуванні; наявність адекватних прийомів утримання уваги співрозмовника; наявність ціннісних орієнтацій у професійній взаємодії. Для окреслення наступного критерію формування комунікативної культури майбутнього учителя важливе розуміння того, що емоції – один з основних механізмів внутрішньої регуляції процесів сприймання, розуміння й оцінювання суб'єктів та ситуацій спілкування. Це забезпечить сприятливе емоційне ставлення студента до професії майбутнього вчителя та її комунікативних засад. На підставі цього

вважаємо за доцільне виокремити особистісний критерій сформованості комунікативної культури. Показниками критерію є самоставлення, емпатійність, самооцінка, самоконтроль. Мовленнєвий критерій комунікативної культури передбачає наявність системи комунікативних знань, умінь, навичок. Для цього критерію характерні такі показники: наявність вербальних і невербальних засобів спілкування; нормативність мовлення; дотримання етичних норм спілкування.

Аналіз вияву в студентів, зокрема майбутніх учителів, диференційованих показників комунікативної культури за виокремленими критеріями дає змогу дослідити динаміку її формування й характеристики рівнів її розвитку. Рівень сформованості комунікативної культури майбутніх учителів передбачає якість сукупності зазначених вище критеріїв і показників.

Висновки

Формування комунікативної культури студентів вищого навчального педагогічного закладу – складний і багатоплановий процес, ефективність якого зумовлена взаємопов'язаними компонентами комунікативної культури майбутніх учителів: ціннісно-орієнтаційним, емоційно-особистісним, мовленнєво-комунікативним,

інтерактивно-діяльнісним. З'ясовано, що ціннісно-орієнтаційний компонент відповідає за ціннісну та морально-етичну базу, сформовану на основі попереднього досвіду, відповідно до якої надалі здійснюється вибір професійної діяльності; емоційно-особистісний компонент характеризує емоційний інтелект та орієнтованість на учнів у педагогічній діяльності викладача; мовленнєво-комунікативний компонент відповідає за уміння та навички комунікації майбутнього вчителя; інтерактивно-діялісний компонент доцільний у

використанні новітніх методів викладання в процесі впровадження комунікаційної культури. Авторами було визначено, що процес розроблення компонентів комунікативної культури потребує виокремлення відповідних критеріїв, зокрема ціннісного, особистісного, мовленнєвого та інтерактивного. Перспективи подальших досліджень полягають у практичному застосуванні критеріального підґрунтя комунікативної культури майбутніх вчителів у процесі їхнього педагогічного становлення.

Список використаних джерел

- [1] Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. Київ: Либідь, 1998. 560 с.
- [2] Alderson J.Ch. Assessing reading. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 398 p.
- [3] Coombe Ch., Folse K., Hubley N. A practical guide to assessing English language learners. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2007. 202 p.
- [4] Бочарова В.Г. Соціально-педагогіческая парадигма реформирования образования. *Педагогическое образование в России*. 2010. Вып. 1. С. 69–74.
- [5] Годлевська Д.М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2007. 23 с.
- [6] Капська А. Зміст і структура професійно-етичної культури соціального педагога. *Соціально-педагогические проблемы детей и молодежи*. 2009. Вып. 5. С. 93–101.
- [7] Myhovich I. Slovak system of higher education in its connection to society's transformations: Transition from medieval times to XXI century European integration. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2020. Vol. 7, No. 1. P. 134–143.
- [8] Fahrutdinova R.A., Vasileva I.D. The formation of foreign communicative competence as the basis of professional competence of future teacher of foreign language. *Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict*. 2016. Vol. 20, No. Special Issue. P. 209–214.
- [9] Fahrutdinova R.A., Fahrutdinov R.R., Yusupov R.N. The model of forming communicative competence of students in the process of teaching the English language. *International Journal of Environmental and Science Education*. 2016. Vol. 11, No. 6. P. 1285–1294.
- [10] Kondrateva I., Plotnikova N. Future teachers' communicative and educational competence development: Didactic principles of education process. *Astra Salvensis*. 2018. Vol. 6. P. 383–389.
- [11] Bazylyak N.O., Cherkhava O.O. Communicative competence formation of future English language teacher. *Man in India*. 2017. Vol. 97, No. 3. P. 341–352.
- [12] Zhestkova E. Subject information and educational environment as means of formation of information and communication competence of future professionals. *Vide. Tehnologija. Resursi – Environment, Technology, Resources*. 2017. Vol. 2. P. 180–184.
- [13] Shishova E.O. Communicative culture as a component of professional competence of future teachers in the bilingual environment. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 2015. Vol. 6, No. 3. P. 344–349.
- [14] Алексеенко Т.А. Формування пізнавальної активності студента в умовах блокової організації навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені І. Зязюна НАПН України. Київ, 1995. 205 с.
- [15] Alderson J.Ch., Clapham C., Wall D. Language test construction and evaluation. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 310 p.
- [16] Future teachers' communicative culture forming by means of drama-based pedagogy / Y.E. Sudakova et al. *Man in India*. 2017. Vol. 97, No. 14. P. 103–113.
- [17] Professional culture of the future teacher of vocational education: A communicative aspect / R. Shadiev et al. *Journal of Critical Reviews*. 2020. Vol. 7, No. 4. P. 399–400.
- [18] Turebayeva C.Z., Doszhanova S.Y. Forming communicative competence as a condition for successful realization of student's individuality. *World Applied Sciences Journal*. 2013. Vol. 21, No. 9. P. 1316–1327.
- [19] Павелків Р.В. Рефлексія як механізм формування індивідуальної свідомості та діяльності особистості. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. 2019. № 8(37). С. 84–98.
- [20] Ilyashenko L.K. Pedagogical conditions of formation of communicative competence of future engineers in the process of studying humanitarian disciplines. *International Journal of Civil Engineering and Technology*. 2018. Vol. 9, No. 3. P. 607–616.

References

- [1] Aleksiuk, A.M. (1998). *Pedagogy of higher education in Ukraine. History. Theory*. Kyiv: Lybid.
- [2] Alderson, J.Ch. (2000). *Assessing reading*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [3] Coombe, Ch., Folse, K., & Hubley, N. (2007). *A practical guide to assessing English language learners*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- [4] Bocharova, V.G. (2010). Social-pedagogical paradigm of reforming education. *Pedagogical Education in Russia*, 1, 69-74.
- [5] Hodlevska, D.M. (2007). *Formation of professional communicative competence of future social workers in the conditions of pedagogical university* (Candidate thesis, National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine).
- [6] Kapska, A.Y. (2009). Professional and ethical culture of the social worker: The import and structure. *Sotsialno-Pedagogicheskiye Problemy Detey i Molodezhi*, 5, 93-101.
- [7] Myhovyh, I. (2020). Slovak system of higher education in its connection to society's transformations: Transition from medieval times to XXI century European integration. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*, 7(1), 134-143.
- [8] Fahrutdinova, R.A., & Vasileva, I.D. (2016). The formation of foreign communicative competence as the basis of professional competence of future teacher of foreign language. *Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict*, 20(Special Issue), 209-214.
- [9] Fahrutdinova, R.A., Fahrutdinov, R.R., & Yusupov, R.N. (2016). The model of forming communicative competence of students in the process of teaching the English language. *International Journal of Environmental and Science Education*, 11(6), 1285-1294.
- [10] Kondrateva, I., & Plotnikova, N. (2018). Future teachers' communicative and educational competence development: Didactic principles of education process. *Astra Salvensis*, 6, 383-389.
- [11] Bazylyak, N.O., & Cherkhava, O.O. (2017). Communicative competence formation of future English language teacher. *Man in India*, 97(3), 341-352.
- [12] Zhestkova, E. (2017). Subject information and educational environment as means of formation of information and communication competence of future professionals. *Vide. Tehnologija. Resursi – Environment, Technology, Resources*, 2, 180-184.
- [13] Shishova, E.O. (2015). Communicative culture as a component of professional competence of future teachers in the bilingual environment. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(3), 344-349.
- [14] Aliksieienko, T.A. (1995). *Formation of cognitive activity of the student in the conditions of the block organization of training* (Candidate dissertation, Ivan Ziazun Institute of Pedagogical and Adult Education of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine).
- [15] Alderson, J.Ch., Clapham, C., & Wall, D. (1995). *Language test construction and evaluation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [16] Sudakova, Y.E., Kryukova, N.I., Yevgrafova, O.G., Derdizova, F.V., Aleksandrova, N.S., & Shaidullina, A.R. (2017). Future teachers' communicative culture forming by means of drama-based pedagogy. *Man in India*, 97(14), 103-113.
- [17] Shadiev, R., Khimmataliev, D., Fayzullaev, R., & Chorshanbiev, Z. (2020). Professional culture of the future teacher of vocational education: A communicative aspect. *Journal of Critical Reviews*, 7(4), 399-400.
- [18] Turebayeva, C.Z., & Doszhanova, S.Y. (2013). Forming communicative competence as a condition for successful realization of student's individuality. *World Applied Sciences Journal*, 21(9), 1316-1327.
- [19] Pavelkiv, R. (2019). Reflection as a mechanism for the formation of individual consciousness and activity of a personality. *Bulletin of Postgraduate Education. Social and Behavioural Sciences Series*, 8(37), 84-98.
- [20] Ilyashenko, L.K. (2018). Pedagogical conditions of formation of communicative competence of future engineers in the process of studying humanitarian disciplines. *International Journal of Civil Engineering and Technology*, 9(3), 607-616.